

Kassai Attila

A szakképzés speciális pedagógiai kérdései börtönkörülmények között

Egy kérdőíves felmérés tapasztalatai

„Az oktatásnak olyannak kell lenni, hogy a felkináltakat mint értékes ajándékokat és nem mint nehéz kötelességet fogadják be.”

(Albert Einstein, 1952)

Az alábbi felmérés az „Van Kiút!” – Partnerség a fogvatartottakért című EQUAL pályázat keretén belül működő szakoktatás tapasztalatairól készült. A megvalósult pályázat az EQUAL Közösségi Kezdeményezés részét képezte, amelynek tágabb célja, hogy csökkentse, illetve megszüntesse a munkaerőpiac területén tapasztalható diszkriminációt a hátrányos helyzetű csoportok esetében. A pályázat speciális képzési programjával a fogvatartottak munkaerőpiacon való elhelyezkedési esélyeinek növelésére irányult. A program egyik eleme a szakképzés volt, amelynek során a fogvatartottak öt büntetés-végrehajtási intézetben különféle szakmunkás-bizonyítványt szerezhettek: a Budapesti Fegyház és Börtönben faipari szerelő, illetve takarító; a Kalocsai Fegyház és Börtönben, a Márianosztrai Országos Bv. Intézetben, továbbá a Pálhalmi Országos Bv. Intézetben gyorsítkeztetési eladó; ez utóbbi intézetben, valamint a Váci Fegyház és Börtönben számítógép-kezelői; egyedül Vácott pedig könyvkötő asszisztens képzések indultak. A képzés hossza egy tanév volt. A képzést a pályázati partnerségen belül a Cinkotai Szakközépiskola tanárai, valamint megbízási szerződéssel az öt bv. intézetben az adott területen dolgozó munkáltató felügyelők irányították. (Emlékeztetőül: a partnerség további tagjai a Büntetés-végrehajtási Szervezet Oktatási Központja, mint vezető partner, a Magyar Relaxációs és Szimbólumterápiás Egyesület, továbbá az Igazságügyi Hivatal Pártfogó Felügyeleti Szolgálatok voltak.)

A felmérés az oktatók záró tréningjén készült, ahol kilenc oktató, valamint munkáltató felügyelő vett részt, és végeredményben a szakképzés gyakorlati menetét, tapasztalatait, nehézségeit mérte fel azzal a céllal, hogy a továbbiakban a hasonló oktatási formákat segítse.

Úgy vélem, hogy a felmérés olyan általános jellegű – az adott kérdőív konkrét válaszain túlmutató tanulságokkal is szolgált, amelyeket érdemes a Börtönügyi Szemle olvasóival is megosztanom.

Elméleti bevezető

A lifelong learning, magyarul: élethosszig tartó – másképpen: egész életen át tartó – tanulás, amely mára az egész világon egyetemes oktatáspolitikai és neveléstudomá-

nyi eszmévé vált, a felnőttek iskoláiban valósul meg igazán, ebben az oktatási rendszerben megy végbe a felnőttek és az ifjúkor határán lévő fiatalok tanítása. Az ide járó diákok rendszerint már kiléptek a munkaerőpiacra, életkoruk már közelebb jár a felnőttekéhez, mint „fő foglalkozásként” az iskolába járó társaiknak. A felnőttek iskolái a közoktatási rendszer részei. Lehetőséget biztosítanak arra, hogy azok a fiatal és idősebb felnőttek, akik a megfelelő életkorban a tanulmányaikat nem tudták befejezni, megszakították, vagy teljes jogú végzettséggel, de a társadalom és önmaguk igényeihez képest alacsonyabb iskolai fokozatban fejezték azt be, hogy tanulmányaikat a közoktatási rendszerben folytathassák tovább. Így a felnőttoktatás a közoktatásban mint a második esély iskoláinak rendszere kap helyet.

A folyamatos oktatás, képzés nélkülözhetetlen ahhoz, hogy a munkaadók és a munkavállalók lépést tudjanak tartani a fejlődő technikai-technológiai folyamatokkal. A büntetés-végrehajtási intézetekben szabadságvesztésüket töltő fogvatartottak ebből a szempontból többszörösen hátrányos helyzetben vannak. Egyrészt a hosszú tartamú szabadságvesztést töltő, vagy a többszörösen visszaeső fogvatartottak esetében sok esetben előfordul, hogy „elhalt szakmával” rendelkeznek. A rendszerváltás előtt nagy létszámmal oktatott szakmák – mint a vágár, vasbetonszerelő stb. – mára már kevésbé, vagy egyáltalán nem keresettek a munkaerőpiacon. Másrészt a fogvatartottak egyik leggyakoribb kulcsproblémája, hogy már gyerekkorukban, kamaszkorukban a közoktatási rendszerből kiestek, iskoláikat nem, vagy nem jó eredménnyel fejezték be.

Korábban a felnőttképzés csak azoknak a felnőtteknek a pótlólagos tanulását jelentette, akik a megfelelő életkorban nem tudták befejezni az általános vagy középiskolai tanulmányaikat. Mára a felnőttképzés fogalma kibővült, jelentősége megnőtt, nagy területet hódított meg az olyan képzési formák, amelyek a változó munkaerő-igényt próbálják kielégíteni.

Az UNESCO 19. ülészakán kiadott nemzetközi megállapodás szerint a *felnőttnevelés* mindazoknak a formális vagy nem formális szervezett nevelési folyamatoknak az összessége, amelynek révén a felnőttek továbbfejlesztik készségeiket. A nevelés mint személyiségformálás magába foglalja az oktatás és képzést is. Amennyiben a nevelés döntően az ismeretnyújtáson keresztül valósul meg, akkor felnőttoktatásról beszélünk.

Az oktatás részét képező *felnőttképzés* a mai gyakorlatban szolgáltatásként is értelmezhető, amely keresletet elégít ki, és a felszín alatt megváltoztatja a felnőttek gondolkodási és cselekvési műveleteit, a készségek továbbfejlesztését célozza meg, valamint meghatározott pályára készít fel. *A felnőttképzés területei* a következők:

- Az *iskolarendszerű oktatás* általános, középfokú vagy felsőfokú végzettség megszerzésére irányul. Jellegzetes kötöttségeivel meghatározza a tananyag elsajátításának kellő időtartamát, az elsajátítandó tananyag tartamát, a gyakorlás és ellenőrzés szükséges kereteit, és elismeri az elért eredmények értékeit államilag elismert bizonyítvánnyal, diplomával. Ennek törvényi szabályozását a közoktatási és a felsőoktatási törvény látja el.
- A *tanfolyamrendszerű képzések* átmeneti rendszert jelentenek a kötött iskolarendszer és a kötetlen, iskolán kívüli rendszer között. Az országos szervek, vagy a he-

lyi munkaerő-fejlesztő központ keretén belül rövidebb időtartamot kívánó oktatási formák. (A projekt keretén belül történő képzések ebbe a körbe tartoztak.)

- Az *iskolarendszeren kívüli képzés* döntően az önkéntesség teljes szabadságának a konzekvenciáit érvényesíti. A művelődési anyag tartalmát, mélységét, mennyiségét a résztvevő felnőtt igényei határozzák meg – kötetlen oktatási forma, így hézagoss, logikai rendjében hiányos is lehet.

A büntetés-végrehajtásban megvalósuló felnőttképzés sajátosságairól írva fontos szót ejteni a *fogvatartotti populáció sajátos helyzetéből adódó módosító tényezőkről*. A pedagógiai folyamatban mindig szükséges figyelembe venni a célcsoport sajátos szociológiai és pszichológiai, valamint andragógiai jellemzőit, az így keletkező előnyöket felerősíteni, kiaknázni, a hátrányokat pedig lehetőség szerint közömbösíteni. A büntetés-végrehajtási intézetekben levő fogvatartottak esetén ezek a jellemzők nagymértékben eltérhetnek az átlag felnőtt populáció jellemzőitől.

A képzés megtervezése esetén a következő *pszichológiai tényezőket* kell figyelembe venni mind a résztvevő egyének, mind az egész csoport tekintetében:

- belső feltételek (pl. szorgalom, lényeglátás, a tanulási folyamattal kapcsolatos attitűdök);
- intellektusbeli deficitek, részképesség-zavarok (memória, általános műveltségbeli háttér, szövegértési, olvasási, logikai, motoros hiányosságok, zavarok);
- a résztvevők motivációi. A képzésben való részvétel háttérében a mindennapi életben állhat érdeklődés, állhatnak egzisztenciális motívumok és a presztizs is. Fontos építeni a már jelen levő, illetve a tanulás folyamatában kialakuló motívumokra, ez utóbbiak kiépítése, serkentése a pedagógus kompetenciái közé tartozik. A fogvatartottak esetében ennek kiemelt szerepe van, ugyanis az oktatásra vonatkozó motívációk sokszor magának az osztályteremnek, a körlettől való távollétnek szólnak – ez azonban nem jelenti azt, hogy a résztvevők az oktatási folyamat során ne lennének kellően fogékonyak;
- tanulási nehézségek, ezek háttérében a rossz időbeosztás, a tartós figyelem hiánya, a szorongás, a gondolkodásbeli hiányosságok stb. egyaránt lehetnek;
- a magatartászavarok gyakori problémát jelentenek a fogvatartottak körében, főleg a fiataloknál, illetve a speciális fogvatartotti csoportokban;
- tudásdeficit, a hozott tudás és a tapasztalatok hiányosságai. Mint már említettem: a fogvatartottak gyerek- és serdülőkorukban nagyobb arányban maradnak ki az iskolából, ahol nem elég jól vagy egyáltalán nem teljesítenek, ezért ezek a hiányosságok egészen komolyak is lehetnek;
- a szocializáltság alacsonyabb foka;
- és végül figyelembe kell venni, hogy heterogén vagy homogén csoporttal állunk-e szemben a fenti pszichológiai jellemzőket tekintve.

A *szociológiai* tényezők a következők lehetnek:

- külső feltételek: időbeosztás, családi nehézségek, problémák, amelyek elvonják a fogvatartott figyelmét, munkahelyi problémák, folyamatban levő büntetőeljárás, fegyelmi eljárás stb.;

- a fogvatartottak nagy része már egyszer kiszorult az oktatásból. A szakmunkás-végzettség az igazi választóvonal az átlagpopuláció és a fogvatartottak között. Utóbbiaknál a leggyakoribb a 8 osztályos, illetve az annál alacsonyabb végzettség, amely a bűnelkövetés hátterében mint ok, s mint okozat egyaránt megtalálható;
- a csoport tanórán kívüli tanulási lehetőségei, annak korlátai. Ez alatt azt értjük, hogy a zárkában, a társak állandó, kényszerű jelenléte mellett a tanulás jelentősen korlátozottá válik. Tanulósobák nem minden intézetben működnek, és nem minden fogvatartott számára hozzáférhetőek.
- a fogvatartottak hozzáférése az oktatáshoz, a tananyagot kísérő eszközökhöz, a könyvtárhoz, internethez nehezített, mindez pedig arra mutat, hogy az eleve hátrányos helyzetből induló fogvatartottak hiányosságai megfejlődnek, amelyek önmagukban is tanulási nehézségeket okozhatnak;
- műveltségbeli hiányosságok;
- szubkulturális háttér, amely meghatározza a tanulás és annak eredményének értékét, valamint a fogvatartott motivációit is.

Andragógiai tényezők:

- tanulási szokások, amelyeket a zárt, beszabályozott környezet jelentősen befolyásol, leginkább korlátoz. Pl. a napirend kötelező betartása, kényszerközösség, korai takarodó;
- tanulási stratégiák, a korábbi oktatásbeli hiányosságok miatt ezek hiánya, illetve nem eredményes volta.

A programban résztvevő oktatók tapasztalatai, véleménye

A felmérést, amely kérdőívvel történt, kilenc oktató körében végeztük el. A megkérdezettek elméleti és gyakorlati tárgyakat oktattak, közülük négyen a büntetés-végrehajtási szervezet hivatásos állományú tagjai (általában ők végezték a gyakorlati oktatást), öt fő pedig a Cinkotai Szakközépiskola oktatói voltak. Utóbbiak közül ketten tanítottak korábban már büntetés-végrehajtási intézetben, három fő részére a börtönök sajátos, zárt rendje teljesen idegen volt.

A kérdőív tartalmilag három részre oszlott: az első rész a börtönben végzett oktatással kapcsolatos az előzetes tapasztalatokra, elvárásokra kérdezett rá; a második részben a képzés valódi, a környezettel és a fogvatartottakkal kapcsolatos tapasztalataira kérdeztem; végül a harmadik részben a pedagógus személyiségére vonatkozó kérdéseket tettem fel. A résztvevők egy fő kivételével készségesen válaszoltak a kérdésekre.

Előzetes tapasztalatok, elvárások – a jövőre vonatkozó javaslatok

Lássuk először az első, azaz az *előzetes elvárásokra, tapasztalatokra* vonatkozó kérdésekre adott válaszokat! Három fő számára a helyszín maga teljesen ismeretlen volt, ketten semmiféle előzetes elvárásról nem számoltak be, míg hárman említették saját helyzetükre vonatkozóan, hogy attól tartottak: az oktatási feltételek nem adóttak a kérdéses helyszínen, pl. a konyha és a műhely nem tanműhelynek való. A fogvatartottakkal kapcsolatban hét főnek voltak negatív, vagy legalábbis aggályokat tartalmazó

„elvárása”: a megkérdezettek a fogvatartottak hozzáállása, motivációi, sikertelen vizsgázása miatt aggódtak leginkább. A büntetés-végrehajtási személyzetet illetően öten számoltak be negatív elképzelésekről, amelyek a segítőkészség hiányára, a nehézkes kapcsolattartásra, mozgatásra vonatkoztak. Ezek a válaszok egyértelműen megmutatták az emberek inkább negatív jellegű elvárásait a börtönnel, főleg a fogvatartottakkal szemben, ami – mint majd látni fogjuk – többnyire szerencsésen alakul a későbbiekben.

Ezzel szemben a képzés befejezését követően csupán négy fő jelezte, hogy a hellyel kapcsolatos elképzelései nem változtak, míg öt fő pozitív változásról számolt be, mivel minden eszközt a rendelkezésükre bocsátottak, az oktatás helyét kialakították, illetve ők maguknak is sikerült megteremteniük a megfelelő munkafeltételeket. A fogvatartottakat illetően heten egyértelmű pozitív irányú változásról számolt be, azaz – szerintük – jól fejlődtek, érdeklődtek, kitartóak voltak, motivációjuk nőtt, jó kapcsolatot alakítottak ki az oktatókkal. Két oktató érdemi változásról nem számolt be, de ők eleve nem rendelkeztek elvárásokkal, előítéletekkel. Itt mindenképpen érdemes megállni egy pillanatra: a gyakorlati tapasztalat az előítéletességet megváltoztatta, a fogvatartottak hozzáállásáról alkotott vélemény egyértelműen pozitív irányban változott, az oktató tanulónak tekintette a fogvatartottakat, s nem bűnelkövetőként, vagy egy büntetés-végrehajtási intézet lakóiként kezelte őket. Saját tapasztalataim szerint is ez a változási irány a leggyakoribb: az oktatók pozitív szemléletű „hallgatóságra” találnak végül.

A személyzettel kapcsolatban két fő negatív hozzáállásról, változásról számolt be: teherként fogták fel – szerintük – a kollégák a képzéssel való foglalkozást, akár a mozgatás, akár a szervezés miatt; a többi oktató nem számolt be változásról, avagy éppen pozitívnak tekintette hozzáállásukat. A gyakorlati tapasztalat azt mutatja, hogy a személyzet részére a büntetés-végrehajtási intézetben folyó oktatás-képzés sok esetben csak terhet jelent, ebben közrejátszik a szoros napirendi pontok betartása, annak kényszere, a szűkös létszám, a szervezési problémák, de ebben a kérdésben a felügyelői állomány részéről esetenként negatív hozzáállás is tapasztalható.

A következőkben az *előzetes felkészítés* tapasztalatairól kérdeztem, ahol hatan nem számoltak be speciális helyzetekről, amelyekre felhívták volna a figyelmüket (ketten az előzetes tréningen nem is vettek részt), a többiek a büntetés-végrehajtás belső szabályaira, azok betartásának fontosságára, a speciális helyzetek pozitív irányú kezelésére, és a fogvatartottakkal való viselkedés szabályaira emlékeztek vissza – mint számukra fontos tanulságra. Meglepetésként nem érte őket semmilyen helyzet, probléma, kérdés a gyakorlat során.

A börtönben az *elkövetkezendőkben oktató kollégáknak a következő tanácsokkal szolgáltak a megkérdezettek*: kezeljék emberként, tanulóként a fogvatartottakat; legyen nagyobb türelmük és kitartásuk, ami meghozza a maga eredményét. Fontos, hogy vegyék fokozottan figyelembe a szabályokat, amibe beletartozik, hogy fenntartással kezeljék az egyes helyzeteket; tartsanak egyensúlyt a bizalmas légkör és a távolságtartás között; és végül – amit én is nagyon fontosnak tartok, mert sok problémát megelőz, és a felkészülést első lépésben segíti –, hogy az oktatás előtt a helyszínnel ismerkedve, még csak szemlélőként töltsenek el hosszabb-rövidebb időt az intézetben. A megkérd-

zettek azok számára, akik a közeljövőben felkészítést szerveznek az oktatók részére, kiemelt fontosságúnak tartották a következőket: a felkészítés tartama alatt többet beszéljenek a börtön sajátosságairól, a szabályok és a biztonság betartásáról. Legyen téma a fogvatartottak esetleges személyiségtorzulása, annak iránya, jegyei, tünetei, megjelenése az oktatás folyamatában. Azt javasolták, hogy mindenki legyen személyes elbeszélgetés, a leendő oktatók szerezzenek előzetesen konkrét tapasztalatokat az intézetben (pl. látogatással). Az oktatás megvalósulása során pedig egyeztessenek mindig a napirendről, menjenek elébe az ezzel kapcsolatos problémáknak. A valóságban – az intézetekben – ez az oktatásért, vagy a programért felelős előadó feladata lenne, mégis a gyakorlatban ez az egyeztetés sokszor az oktatóra, az éppen jelenlévő felügyelőre, hivatalos állományú tagra hárul, pluszmunkát okozva ezzel.

A szakképzés gyakorlati tapasztalatai

A következő nagy kérdéskör a szakképzés konkrét tapasztalataira vonatkozott. A fogvatartottak tekintetében az oktatás fontosságát, célját számos területen határozták meg a megkérdezettek: érdeklí őket, újabb lehetőségeket, célokat kapnak általa, a munkaerő-piacon való könnyebb elhelyezkedésüket segíti. Kifejezetten pozitív tapasztalat, hogy a tanulás az önértékelésüket is növeli, segíti beilleszkedésüket, ami közvetett célja az oktatásnak, mégis szervesen hozzájárul a későbbi sikerekhez. A fogvatartottak előzetes ismeretszintjét a nem megfelelőtől a kiválóig négy pontban lehetett értékelni, sajnos a korábbi feltevésemmel összecsendően a „nem megfelelő” és a „megfelelő” szintre helyezték őket az oktatók, „jó” és „kiváló” szintű felkészültséget nem tapasztaltak.

Az oktatáshoz szükséges berendezések, eszközök a megkérdezettek (a kilencből hat fő) szerint többnyire hiányosak voltak, ami a következőkre vonatkozott: könyvek, munkaruhák, konyhai nyersanyagok, eszközök – ráadásul mindezeket sokszor csak részben pótolták. Ez összecsend azzal a korábbi véleménnyel, hogy sem a börtön konyhája, sem a műhely eredetileg nem oktatásra lett kialakítva, ezért hiányosságok, korlátok jelentkeztek. Nagyon tanulságos az oktatás mindennapi megvalósításának akadályait érintő kérdésre adott sok-sok válasz. Ezek mutatják a börtön életének mindennapi nehézségeit, a korlátozásokból fakadó problémákat, a zárt létezésből fakadó nehézségeket. A válaszok szerint leginkább a személyzet hozzáállásából (nem kísérték a fogvatartottakat időben az oktatásra, tehernek fogták fel azt a feladatot, sokat kellett a felügyelőre várni), a zárkatársak kényszerű jelenlétéből (a tanfolyamon résztvevők nem tudtak tőlük tanulni), és a napirend korlátozó jellegéből (pl. ebédsztás) fakadtak ezek az akadályok. Megjelentek okként még a fogvatartottak családi problémái (bár ezek ellenére a legtöbbben folytatták közülük a tanulást), az újabb folyamatban levő büntetőügy (ez a gyakorlatban a fogvatartott gyakori távollétével, szállításával jár), a fogvatartott elleni fegyelmi eljárás, és végül az információcsere hiánya a börtön személyzete és az oktatók között.

A fogvatartottak készségeire, attitűdjeire is rákérdeztem, mindenképpen fontos látni, mit észleltek az oktatók a tanítás során. A megkérdezetteknek 1-től 5-ig, a „nem megfelelőtől” a „nagyon jóig” kellett osztályozniuk az aktivitást, a motivációt, a han-

gulatot, a felkészültséget, a teljesítményt, a szorgalmat és a magatartást. Az oktatók leginkább pozitív véleménnyel a fogvatartottak hangulatát (átlag 4,13) és a magatartásukat (átlag 4,25) illetően voltak: ezek a magas átlagok mutatják, hogy a fogvatartottak magatartása a helyzethez illő volt, megjelent az általunk ismert jelenség, hogy konform, szabálykövető módon viselkednek. A legrosszabb értékelést a szorgalmuk (3,38), a felkészültségük (3,13) és a motiváltságuk (3,16) kapta, ezek az osztályzatok jóval elmaradtak a viselkedésükre vonatkozó értékelés eredményeitől. Mindez azt mutatja, hogy *ketté kell választani a fogvatartottak tanulási és a képzésben való részvételük motiváltságát*: az utóbbira vonatkozó motiváltságukat erősíti meg a konform, szabálykövető viselkedés, míg a tanulásra, a tudás megszerzésére vonatkozó motivációik hiányosak, hátterbe szorulnak. A teljesítményükre vonatkozó oktatói értékelés közepes (3,63) volt, nem mutatott különösebben kiugró értéket, de nem is volt rossznak mondható.

Tanulási nehézségekkel rendelkező fogvatartottakat a kilencből hét oktató jelölt meg válaszában – ez az arány tapasztalataim szerint akár 100%-os is lehetett volna. Azt is megkérdeztem, hogy milyen okokra vezethető vissza ez a jelenség szerintük, és milyen megoldást ajánlanak a tanulási nehézségek leküzdésére. Okoknak jelölték meg a következőket: a zárkatársak hozzáállása akadályozta a tanulást; túl alacsony a fogvatartottak iskolai végzettsége, illetve túl nagy az előképzettség hiánya; az alacsony értelmi képességek (ez volt a leggyakoribb, a válaszadók mintegy felénél megjelölt indok); a figyelmetlenség, és végül a negatív hozzáállás, magatartás a fogvatartott részéről.

A *tanulási nehézségek hátterében* számos pszichológiai és pedagógiai probléma állhat. A pszichés okok között a legfontosabb az alacsony értelmi képesség, ami sokszor gyűjtőfogalomként szerepel – mögötte számos részképesség-zavar, figyelemzavar, a gondolkodás zavara, az észlelés zavara, memóriazavar, a koncentrációra való képtelenség, szövegértési, olvasási, írási probléma állhat. A kialakult rossz tanulási szokások, illetve a tanulási stratégiák hiánya is okozhatja a mindennapi gyakorlat szintjén a tanulási nehézségek megjelenését. Mellettük megjelenik a kényszerközösség zavaró hatása, ami nem az egyén problémája, mégis az egyén szintjén jelenik meg. Ez arra a fontos tanulságra hívja fel a figyelmet, amely a civil életben is igaz, hogy a tanulási zavar mögött érdemes megkeresni a valódi okot, és úgy kell segítséget nyújtani. A börtönben folyó oktatásban a civil élethez képest gyakrabban, nagyobb számban fordulhatnak elő tanulási nehézségek, és ezeket sok esetben külső tényezők eredményezik.

Az oktatók a mi esetünkben a következő megoldásokat találták, alkalmazták: több időt szántak az adott fogvatartottra ez volt a leggyakoribb válasz), többet gyakoroltak, több segédanyagot biztosítottak, azaz a *differenciált oktatást alkalmazták*. Két esetben a pozitív ráhatás, motiválás, jutalmazás működött. Annyi biztos, hogy az oktatók a tanulási nehézségekkel rendelkező fogvatartottaktól nem fordultak el, segítettek, felzárkóztatták őket.

Sok esetben az is segítséget nyújt a képzésben résztvevő fogvatartottaknak, ha a büntetés-végrehajtási intézet lehetőséget ad a tanulói csoport megalakulására, a tanulószoba kialakítására, a napirendtől eltérő könyvtárlátogatásra, az olvasói sarok kialakítására, használatára.

A börtönökben folyó oktatás során egy sajátos probléma is megjelenik: a fogvatartottak számára a civil életből érkezett oktató a külső világot is behozza, ezért további, a *tananyagot túli információt, ismereteket* is szeretnének megszerezni tőle. Ez az oktatás rovására is történhet, ha az oktató nem képes erős határokat szabni, és azokat betartatni. Feltettem tehát azt a kérést is, hogy a tananyagtól eltérő módon és területen igényeltek-e a fogvatartottak további ismereteket, információkat, s ha igen, mely területeken. A válaszok szerint ez gyakran előfordult. A fogvatartottak jogi kérdései az összübntetésre, a szabadulási időre, valamint a felsőoktatási továbbtanulásra vonatkoztak. A pénzügyekkel kapcsolatos kérdések az ösztöndíjra, a vállalkozásokkal kapcsolatos kérdésekre, a kereseti lehetőségekre irányultak. Az ismeretek felhasználhatósága, a további tanulási lehetőségek után való tudakozódás megjelent, ritkábban az adott, éppen tanult szakmával kapcsolatos kérdések is előfordultak, de a szabadulás utáni elhelyezkedési lehetőségek voltak a legfontosabbak a fogvatartottak számára, akik a kapcsolattartás terén is kértek – bár ritkán – segítséget. Mindez két fő irányt mutat: a benti dolgok, kérdések megjelenését, amely sokszor zavaró is lehet az oktató számára, illetve a kinti, a szakmával, a tanulással kapcsolatos kérdések jelenlétét, ami viszont biztató, a motívumot jól jelző pont. A fenti példa is azt mutatja, hogy a fogvatartottak szeretik fészegetni a határt, kinél meddig lehet „elmenni”, ezért fontos az oktatásban résztvevő pedagógusok felkészítése.

Az *elméleti és gyakorlati oktatás aránya* a kilencből hét oktató szerint megfelelő volt, de mivel lehetőség volt arra, hogy a megkérdezettek javaslatot tegyenek az elméleti és a gyakorlati oktatás arányának megváltoztatására, ezzel többen is éltek. Ketten 60% elmélet mellett 40% gyakorlatot jeleztek, fele-fele arányról egy fő számolt be, a gyakorlati oktatás felé való arányeltolódást pedig négyen (három 40%-60%, egy fő 30%-70% arányban) tartották volna kívánatosnak. A maradék két fő azt jelezte, hogy mindenképpen a gyakorlat felé való eltolódást biztatná – ami állandó, visszatérő kíváncsóságom a mindennapi oktatásban is. A gyakorlati oktatásnak a büntetés-végrehajtási intézet öt fő véleménye szerint teljes terepet tudott biztosítani. Két fő válaszából – mivel számítógép-felhasználói tanfolyamot tartottak – kiderült, hogy minden résztvevő intézetben megfelelő számítógépes termet alakítottak ki már korábban is. Három kihangsúlyozták, hogy sok előzetes egyeztetés, rugalmas megoldási mód kipróbálása után, sokszor még így is csak részben sikerült kialakítani a megfelelő terepet, ahol a fogvatartottak is partnerekként viselkedtek. Itt ismét megemlíteném a konyhai oktatás mostohább voltát, ott találtak több nehézséggel a kollégák.

A pedagógus személyisége: változások, új kihívások

Az utolsó nagy kérdéskör a pedagógus személyiségére, attitűdjeire vonatkozott, az azokban történő változásokra, voltam kíváncsi, valamint legvégül arra, hogy a megkérdezett oktatók a jövőben is vállalnának-e ilyen jellegű képzést. Ez utóbbival kezdeném, ugyanis egy fő nem válaszolt, a többi nyolc fő válasza egyértelműen pozitív, biztató volt. Motiváló tényezőként a következőket írták: a fogvatartottak hálája, köszönete, a sikerélmény átélése; az oktatás nagy kihívást és fejlődési lehetőséget jelentett két főnek,

jó jövedelem-kiegészítést egy főnek. Visszatérve a személyiségüket ért kihívásra szintén pozitív válaszokat kaptam: az oktatók úgy vélekedtek, hogy szívvel-lélekkel tanítottak, más motiválási és fegyelmezési módokat kellett találniuk, emberségesnek kellett lenniük, a tanuló-oktató kapcsolatáról többet tudtak meg, büntetés-végrehajtási tapasztalatot szereztek. Ezek a válaszok is az előítéletek, fenntartások felszámolásáról, pozitív élményekről, sikerekről tanúskodnak, és arról, hogy a börtönbe lépve egy kellően nyitott oktató megtalálja a saját terepét, hallgatóságát.

Összefoglalás

Az alábbi összefoglalásban röviden végigtekintem a legfontosabb problémákat, hiányosságokat és a pozitív irányú tapasztalatokat is. A képzés során problémaként jelentkezett a nem megfelelő, oktatási célra csak részben alkalmas tanműhely kialakítása, vagy a normál műhely tanműhellyé való átalakítása, ezért fontos tanulság, hogy a büntetés-végrehajtási intézeteknek képesnek kell lenniük az adottságainak megfelelő képzési forma, illetve tartalom kiválasztására. Az, hogy – a felmérés szerint – a képzéshez nem minden esetben állt rendelkezésre a megfelelő segédanyag, könyvek, munkaruhák és nyersanyag, a könnyebben orvosolható problémák körébe tartozik. Nagyobb hangsúlyt kell fordítani a zárt intézet sajátosságaira, és ennek megfelelően kell felkészíteni a képzésben résztvevő oktatókat. A felkészítés során a következőket tanácsos szem előtt tartani: az oktatók kezeljék emberként, tanulóként a fogvatartottakat; legyen a szokásosnál nagyobb türelmük és kitartásuk velük szemben. Az intézeti sajátosságokat illetően vegyék fokozottan figyelembe a szabályokat, amibe beletartozik a különböző helyzetek differenciált kezelése, a biztonságra való odafigyelés; az oktatók tartsanak egyensúlyt a bizalmas légkör és a távolságtartás között, és végül az oktatás beindítása előtt előzetes tapasztalatszerzés céljából töltsenek el valamennyi időt az intézetben.

A fogvatartottak tekintetében ketté kell választani a tanulásra és a képzésben való részvételre való motiváltságukat, ezt támasztják alá a kérdőíves felmérés válaszai, valamint a saját gyakorlati tapasztalatom is. Jó és sokrétű pedagógiai eszközökkel azt a tanulót is motiválni lehet a tanulásra, aki pusztán időtöltésként, vagy az ösztöndíj miatt vesz részt a képzésben. A tanulási zavarokkal küzdő fogvatartottaknál a differenciált oktatás mellett lehetőséget kell adni a tanulói csoportok megalakulására és a tanulószoba kialakítására, amiről tudjuk, hogy sok intézetben nincs rá minden fogvatartott esetében lehetőség. Végül: a büntetés-végrehajtási intézetekben oktatásban–képzésben résztvevő fogvatartottak esetén fontos figyelembe venni a célcsoportra vonatkozó sajátos pszichológiai, szociológiai és andragógiai tényezőket, amelyek a velük való foglalkozásban sajátos problémákat okozhatnak.